

eklenmiştir. Toplam 4502 fetvadan oluşan eser 1969 yılından itibaren yedi ve dokuz cilt halinde yayımlanmış, tarihi belirsiz başka baskıları da yapılmıştır. 2. *Ta'limü'l-İslâm*. Soru-cevap tarzında sade bir dille düzenlenmiş, çocuklara yönelik ilmiyal kitabı niteliğindeki eser Emîniyye Medresesi'ndeki islah çalışmaları sırasında yazılmış olmalıdır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Ta'limü'l-İslâm*'ın birçok baskısı yapılmış, ayrıca bir Hurşid Ahmed ve Âftâb Ahmed'in İngilizce tercümesi olmak üzere (*Talim-ul-Islam: Lessons in Islam*, Quebec 1991) çeşitli yabancı dillere de çevrilmiştir. 3. *Ravzü'r-reyâhîn* (Delhi 1909). Arapça bir kaside olup Kifâyetullah tarafından Urduca'ya tercüme edilmiş ve bir hâşiyesi yapılmıştır. 4. *Müselmânön Key Mezhebî Aôr Kavmî Agrâz ki Hifâzet* (Delhi 1917). 5. *Risâle-i Şeyhu'l-Hind* (Delhi 1918). Mahmûd Hasan Diyûbendî hakkındadır. 6. *Nefâ'is-i Merğûbe fi hükmi'd-du'â' ba'de'l-mektûbe* (Karaçi, ts. [Mektebe-i Sânevî]). Farz namazlardan sonra yapılan duanın hükmüyle ilgili müellifin fetvasını ve buna karşı diğer bazı âlimlerin verdikleri fetvaları içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kifâyetullah Dihlevî, *Kifâyetü'l-müftî* (der. Hafîzurrahman Vâsî), Karaçi, ts. (Sikender Ali), I, 6-12; a.m.f., *Nefâ'is-i Merğûbe*, Karaçi, ts. (Mektebe-i Sânevî); Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-havâtır*, VIII, 374-377; Füyûzurrahman, *Meşâhîr-i 'Ulemâ'*, Lahore 1976, I, 412-415; N. K. Jain, *Muslims in India: A Biographical Dictionary*, Manohar 1983, II, 25-26; Abdürreşîd Erşed, *Bis Barey Müselmân*, Lahor 1986, s. 414-458; Muhammed Üzeyir, *Fetâvâ Mevlânâ Şemshak 'Azimâbâdi*, Karaçi 1989, s.43; M. Ekber Şah Buhârî, *Ekâbir-i 'Ulemâ'-i Diyûbend*, Lahor, ts. (İdâre-i İslâmiyât), s. 116-119; M. Khalid Masud, "Kifâyatullah (Muftî)", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), Paris 1992, I, 14-15.

☞ MUHAMMAD KHALID MASUD

KİLÂB b. REBÎA (Benî Kilâb b. Rebîa) (بنوكلاب بن ربيعة)

Büyük bir Arap kabilesi.

Âmir b. Sa'saa'nın ana kollarından biri olan Benî Kilâb'ın adını taşıdığı Kilâb b. Rebîa'nın soyu Adnân'a dayanır. Çeşitli alt kollarıyla birlikte genellikle bedevî hayat tarzını benimseyen Benî Kilâblılar, Basra-Mekke yolu üzerindeki Dâriye ve Rebeze koruluklarının Medine taraflarında, Kasîm, Avâlî ve Fedek çevresinde yayılmış

durumdaydılar. Kabilenin Câhiliye dönemi hakkında fazla bilgi yoktur; sadece yetiştirdiği büyük şair Lebid b. Rebîa'nın sözlerinden Ficâr savaşlarında yer aldığı anlaşılmaktadır (İbn Hişâm, I, 209-210).

Hicretin 6. yılında (627) Benî Kilâb'ın bir kolu olan Kuratâlar üzerine Muhammed b. Mesleme kumandasında bir seriyye gönderildi (bk. KURATÂ SERİYYESİ); ertesi yıl da Medine'ye muhtemel bir saldırıyı önlemek amacıyla Hz. Ebû Bekir kumandasında Necid bölgesine giden seriyye ile Dâriye'deki Benî Kilâb mensupları yola getirildi (Vâkîdî, II, 722; İbn Sa'd, II, 90). Mekke'nin fethi sırasında müslümanlara karşı bir harekete hazırlanan Hevâzinliler'in kendilerine katılma teklifini kabul etmeyen kabileler arasında Benî Kilâb da bulunuyordu (Vâkîdî, II, 805). Hz. Peygamber fetihten sonra bütün kabileleri İslâm'a davet ederken Kilâb b. Rebîa'nın Benî Kuratâ koluna da bir mektup yolladı; fakat mektubu götürülen elçi ağır hakaretlere uğradı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Kilâb b. Rebîa'ya mensup Dahhâk b. Süfyân'ı Kuratâlıları tekrar İslâm'a davetle ve reddetmeleri halinde cezalandırmakla görevlendirdi. Dahhâk kendi adıyla anılan veya İkinci Kuratâ Seriyyesi denilen bu harekâtın sonunda davete karşı çıkan Kuratâlıları Dâriye'nin Sammân-Züccülâve (Lâvezüc) mevkiinde bozguna uğrattı. Mekke'nin fethi üzerine müellefe-i kulûbdan sayılan Kilâb b. Rebîa'nın çeşitli kollarına mensup bir heyet Medine'ye geldi ve kabileleri adına İslâm'ı kabul etti. Bu arada Hz. Peygamber'in Dahhâk b. Süfyân'ın kızı Fâtîma'yı veya adı verilmeyen baldızını nikâhına aldığı, fakat gerdeğe girmeden boşadığı rivayet edilmiştir. Resûlullah'ın vefatından sonra veya daha önce (*DîA*, II, 468) irtidad eden Benî Kilâb reislerinden Alkame b. Ulâse kabilesini devlete karşı teşkilâtlandırma faaliyetlerine girişti. Ancak Hz. Ebû Bekir'in gönderdiği askerî birlik karşısında mağlûp olarak Suriye'ye kaçmak zorunda kaldı.

İlk İslâm fetihlerinin ardından bir bölümü Kûfe ve Basra'ya, bir kısmı da Yukarı Mısır'daki Feyyûm bölgesine iskân edilen Benî Kilâblılar daha sonraları Halep ve özellikle Dimaşk çevresinde yoğunlaştılar. İhşîdîler zamanında Benî Kilâb reisi Ahmed b. Saîd Halep'e vali tayin edildi. Benî Kilâb'dan bir kısmının İrmîniye fetihlerine katıldığı Sisean'daki bir kalenin onlara nisbet edilmesinden anlaşılmaktadır. Endülü'sün fethi üzerine bazı Benî Kilâb mensuplarının Gırnata'ya yerleştiği bilin-

mektedir (Makkarî, I, 292). Bedevî hayat tarzını İslâm'dan sonra da sürdüren Kilâboğulları 231'den (846) itibaren isyanlarda aktif rol oynamışlar ve zaman zaman mecburi göçe tâbi tutulmuşlardır. 415'te (1024) Halep'te Mirdâsiler hânedanını kurarak Fâtîmîler, Bizanslılar ve Türkler'le mücadele ettiler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 314 vd.; Vâkîdî, *el-Megâzî*, II, 534-535, 722, 805; III, 973, 982; İbn Hişâm, *es-Sire* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 209-210; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrûddîr), Beyrut 1410/1989, s. 259-263; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 123, 228; II, 60, 90; VI, 107, 250; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, II, 597-599; Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 279, 300, 507; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 166, 262; IX, 134, 150; ayrıca bk. İndeks; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 282, 469, 482; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 475, 742; III, 1018, 1088, 1200, 1279, 1335, 1358; IV, 1534; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 588; XI, 334-335; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe*, I, 302-303; II, 466-467; III, 279, 554-556; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I, 119; II, 760-761; III, 1299, 1349; VIII, 3678; IX, 4078-4083; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 338-340; Makkarî, *Nefhu't-ğib*, I, 292; II, 74; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 488-490; M. Ahmed Abdülmevlâ, *Benü Mirdâs el-Kilâbiyyün fi Haleb ve şimâli's-Şâm*, İskenderiye 1985; F. Krenkow, "Kilâb", *IA*, VI, 805-806; W. M. Watt, "Kilâb b. Rabî'a", *EP* (İng.), V, 101; Ahmet Önkâl, "Alkame b. Ulâse", *DîA*, II, 468.

☞ MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAÇI

KİLÂR-ı ÂMİRE

(كيلار عامرة)

Osmanlı sarayında yiyecek içecek malzemelerinin depolandığı yer
(bk. MATBAH-ı ÂMİRE).

KİLÂZİYE

(الكلازية)

Nusayrîliğin
Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî'ye
(ö. 1011/1602)
nisbet edilen kolu
(bk. NUSAYRİLİK).

KİLE

(الكيلة)

Özellikle kuru meyve
ve hububat ölçümünde kullanılan
eski bir ölçek.

Arapça'da keyl masdar olarak "ölçmek", isim olarak "ölçek" anlamına gelir. Aynı kökten türeyen kîle de yine "ölçek" demektir. Ârâmîce'deki karşılığı keylâ olan

KİLE

kelime Farsça'ya kile, **keyle**, **keyli**, Türkçe'ye **kile** şeklinde girmiştir. Farsça'da kile kelimesinin sonuna küçültme eki getirilerek elde edilen **keyleçe** (kileçe) (küçük kile) Araplar arasında da kullanılır (Mevhûb Ahmed el-Cevâlîki, s. 554). Bu ölçü birimi Türkçe'ye de geçmiştir. Eduard Ritter von Zambaur'un keylece kelimesine III. (IX.) yüzyıldan itibaren rastlandığı şeklindeki iddiası (İA, VI, 663) yanlıştır. Zira bu ölçü biriminin Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik devrinde (724-743) kullanıldığı bilinmektedir (Taberî, VII, 154). Ayrıca Hâlid mekkûkunun yarısına denk düşen bir Hârûn keylecesinden de bahsedilir (Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nüzûr", 15). Söz konusu Hârûn, Abbâsî Halifesi Hârûnrreşîd (786-809) olmalıdır. Farklı zaman ve mekânlara ait değişik ölçükleri ifade eden keyl, keyle, keylece ve kile kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı da görülür.

Kile. Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî (ö. 560/1164) kilenin 300 dirhemi aşkın bir ölçü olduğunu kaydeder (*Akrâbâzin*, s. 293). Hasan b. İbrâhim el-Cebertî'ye (ö. 1188/1774) göre hacmi $\frac{1}{24}$ kaffiz veya $\frac{1}{3}$ mekkûka eşit olan kile $1\frac{7}{8}$ men = $3\frac{3}{4}$ ritl (= 1,5 kg.) ağırlığında buğday kaldırır (*el-İkdu's-şemin*, vr. 29^a). Bu kile İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin keylece dediği ölçektir.

Hanefiler'e göre Medine kilesi $\frac{1}{4}$ Medine müddü hacminde olup 639 örfi dirhem + 54 habbe mercimek ve 455 örfi dirhem + 40 habbe arpa kaldırırken Mekke'ninki 964 örfi dirhem mercimek alır. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre Medine kilesi 455 örfi dirhem + 40 habbe, Mekke'ninki ise 716 örfi dirhem arpa çekerdi (Abdülkâdir el-Hatîb, s. 22-23, 31, 38, 39).

Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî'nin kaydına göre Gâzân Han, 1300'lerde Tebriz ölçülerini İran'ın standart birimi olarak yaygınlaştırmak için bir ferman çıkardı; buna göre hacmi tağârın onda birine eşitlenen Gâzân Han kilesinin her bir tahıl türünden ölçtüğü ağırlık 10 Tebriz menni, yani 2600 dirhem (= 8,3 kg.) olarak belirlendi (*Târîh-i Mübârek-i Gâzânî*, s. 290; ayrıca bk. Hinz, s. 42).

Floransalı F. B. Pegolotti'ye göre XIV. yüzyılın başlarında Güney Anadolu'da kullanılan kile (ghille) müddün (moggio) yirmide birine eşitti. XV. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul, Hudâvendigâr (Bursa), Aydın, Erzurum ve Menteşe kilesi $\frac{1}{20}$ müdlük (veya 4 şiniklik) bir hacme sahipti. Osmanlı Devleti'nin resmî ölçüğü

olan ve Akdeniz tüccarının "kilo de Constantinople" şeklinde sözünü ettiği İstanbul kilesi XVI. yüzyılda 20 okka, yani 25.6589 kg. buğday ve un, 23.093 kg. arpa alırdı (Barkan, s. 3, 10, 69, 182, 215, 293; Hinz, s. 41; Akgündüz, II, 56, 182, 257, 288; III, 291, 295, 499). Aşağıdaki tabloda okka cinsinden değerler 1,282945 kg. veya 1,85 litre ile çarpılıp metrik karşılıkları bulunabilir.

Osmanlı Kanunnâmelerine Göre XVI. Yüzyıl Kileleri	
Yer	Değer
Diyarbakir (Âmid), Arapkir, Çermik, Malatya ve Urfa	1/2 İstanbul kilesi
Cemişkezek	1/4 İstanbul kilesi
Manisa	3 İstanbul kilesi
Catalca	4,5 İstanbul kilesi
Konya	1 İstanbul kilesi + 1 şinik = 32,073625 kg.
Bursa	8 okka (kestane); $\frac{1}{18}$ müd (ceviz); bu miktar ürünün cinsine göre 3200-3500 dirhem yani 10,2635-11,2257 kg. arasında değişirdi
Harput	54 okka (buğday); 42 okka (arpa)
İmroz adası	$\frac{1}{16}$ müd (zahire)

(Barkan, s. 111, 145, 149, 155, 167, 172, 189, 240; Güçer, s. 29, 59; Emecen, s. 242; Akgündüz, II, 196, 518, III, 221, 233, 243, 252, 276, 323, V, 529; Tizlak, III/1 [1989], s. 209)

XVII. yüzyılda pirinç kilesi sadece 10 okka çekerdi. XIX. yüzyılın başlarında Antakya kilesi İstanbul'unkinin altı katına eşitti (Öztürk, III/2 [1989], s. 254). Sultan Abdülaziz devri sadrazamlarından Ahmed Esad Paşa'nın hazırlamış olduğu tabloya göre kile Isparta ve Kıbrıs'ta $\frac{1}{2}$ İstanbul kilesi, Sivas, Canik, İzmit, Çanak-kale, Tekirdağ, Sakız, Rodos, İzmir ve Limni'de 1 İstanbul kilesi, Gelibolu'da 2 İstanbul kilesi, Taraklı'da 30 okka, Kayseri'de 32, Balıkesir'de 45, Siirt'te 50, Kastamonu'da 60, Çarsacak'ta 70, Palamut'ta 80, Sinop'ta 96, Koyulhisar'da 128, Konya'da 134, Erzincan'da 160, Eski İl, Akşehir ve Kars'ta 208, Şarkıkarahisar'da 224, Çermik'te 280, Ergani'de 288, Palu'da 368 okka idi. 4 şiniklik Edirne kilesi 20 okka buğday, 18 okka susam ve pirinç (!) alırdı. Mermer kilesinin ölçtüğü mermer tozu ise 18 eski okkaydı (SA, II, 1088; III, 1563-1571). Harput kilesi 60 okka vasat buğday, 54 okka vasat arpa alırdı (*Système des mesures*, s. 17).

George Young'a göre $36\frac{4}{5}$ litrelik eski kile ürünün kalitesine göre 17-20 okka arpa, 22-26 okka buğday, 14-16 okka yulaf, 23-25 okka mısır, 19-20 okka bakla, 23-24 okka çavdar kaldırır. Onun listesindeki şehirlerle kilelerinin değerleri şöyledir: Diyarbakir 180 okka, Erzurum 22 okka, İnebolu 4 şinik = 80 litre, Maraş 120-130 okka, Mardin ve Samsun 16 şinik = 240 okka; Sivas 28 şinik = 280 litre, İzmir 17 okka, Bergama (Ayvalı) 76,5 okka (*Corps de droit ottoman*, IV, 373-374; ayrıca bk. Vekov, XXVI/1-2 [1998], s. 120). Ahmed Esad Paşa'ya göre Hicaz kilesinin ölçtüğü ağırlık 2 okka yani 800 dirhemden ibaretti (SA, III, 1572).

XV. yüzyılın sonlarında Kili (Boğdan) ve Semendire (Sırbistan) kilesi İstanbul'unkine eşitti. XVI. yüzyılda İzvornik'te 33 okkalık, Bosna - Hersek'te (Kilis dahil) 50, 60, 64 ve 66 okkalık kileler kullanılırdı. Arnavutluk'ta Tepedelen ve İlbasan kileleri 1,5 İstanbul kilesine eşitti. Bulgaristan'da Silistre ve Burgaz kilesi 30 okka, Samakov'unki 50, Sofya'nunki 52, Şehir-köy ve Berkofça'nunki 54 okka buğday ölçerdi. Niğbolu ile Limni adasında kullanılan hububat kilesi müddün on altıda birine muadildi. Tırhala kilesi İstanbul'unkinin 2 katına, Yenişehir'in ki 4 katına denkti (Barkan, s. 240, 251, 270, 289, 293, 325, 399; İnalçık, *Turcica*, XVI [1984], s. 138, 146-148; Akgündüz, II, 434, 511, 515; III, 401, 417, 469; V, 354, 369).

1565 yılına ait bir kanunnâmeden anlaşıldığına göre Bosna - Hersek'teki kilelerin tevhibi yoluna gidilmiştir. Buna göre Saray kilesi 60 okkaya sabitlenmiştir. 44 okkalık Yenipazar kilesinin ise korunduğu anlaşılmaktadır. Niğbolu (Bulgaristan) tahrir defterine göre 987'de (1579) Niğbolu, Rahova, Plevne, İvraca ve Sofya kilesi 100 okka, Tırnova'nın bazı kazaları, Ziştovi ve Hotalca kilesi 80, Tırnova, Hezergrad, Şumnu ve Eskicuma kilesi 60, İzla di'ninki 20 ve Yanbolu'nunki 24 okkadır. Macaristan halkının 35, 66, 72, 84, 90 ve 100 okkalık farklı kilelerin (keyl) kullanımından şikâyet etmesi üzerine 2 Temmuz 1579 tarihli bir fermanla söz konusu ölçek 30 okkaya sabitlenmiştir. Buna rağmen farklı kilelerin kullanımına devam edilmiş olmalıdır; çünkü daha sonraki yüzyılda Mohaç kilesinin 24, Peçuy ve Eğri kilesinin 32 (buğday için) ve Budin kilesinin 18 okka (arpa için) olduğu belirlenmiştir. XVII. yüzyılın başlarında Hersek kilesi 60 okka ölçerdi (İnalçık, *Studies in Ottoman*, X, 330-334; a.mlf., *Turcica*, XVI [1984], s. 148).

**Ahmed Esad Paşa'ya Göre
Balkanlar'da Kullanılan Kileler**

Yer	Değer (okka cinsinden)
Manastır, Florina, Pirlepe, Resne	80
Serfice, Çarşamba, Tikves, Ostrova, Eğirbucak, Cumapazarı, Köprülü	20
Prizren	33
Ohri	55-60
Yanya	20
Serez	44 (buğday)
Selânik	64 (arpa); 88 (buğday; ürünün kalitesine göre 80-96 okka arasında değişirdi)
Filibe	58-60 (zahire); 10 (pirinç kilesi)
İsimye	25 (susam); 44 veya 48 (zahire)
Görice (Arnavutluk)	40 (1/2 Manastır kilesi)

Ayrıca İbrâil (Silistre) kilesi 70-80 okka veya vasatî 100 kg. idi (Pakalın, II, 281). George Young'a göre 4 yeni kile, yani yaklaşık 160 litre hacmindeki Selânik ve Manastır kilesi ürünün kalitesine göre 87-100 okka sert buğday, 85-95 okka yumuşak buğday, 87-92 okka mısır, 80-90 okka çavdar, 68-80 okka arpa, 45-55 okka yulaf alırdı (*Corps de droit ottoman*, IV, 373). Macaristan kileleri 8 veya 10 okkalıktı (Blaskoviç, sy. 9 [1978], s. 300)

Manço Vekov ise Balkanlar için aşağıdaki listeyi sunmaktadır:

Yer	Değer (okka cinsinden)	Yıl
Varna	60, 80 veya 88	
Vidin	80, 90 ve 100	1856
Dobriç	75	
Dobruca	70	1832
Tuna	75 ve 69	1889
Batı Bulgaristan	21	1861
Karlovo	56	1886
Köstendil, Niğbolu, Mihaylovgrad, Plevne ve Sofya	100	
Lofça	87	XVI. yüzyıl
Filibe	100	XVI. yüzyıl
	35	1555
	24	XVIII. yüzyıl
	55	1857
	53 $\frac{1}{3}$, 58, 182	1871
	10 okka = 25,7 litre (pirinç için)	1868
Hezargrad, Rusçuk	60	XVI. yüzyıl

Yer	Değer (okka cinsinden)	Yıl
Rodop	13,7	1787
	34, 38 ve 48	1868
Samakov	50 veya 100	
Kuzey ve Kuzeydoğu Bulgaristan	40, 48 veya 120; küçük kile=10 okka=18,5 litre	
Eski Zağra	40 ve 44	
Tırnova	22 veya 40	
Güney Bulgaristan	48	
Batı Trakya	48 ve 10 (pirinç için)	1787
Makedonya	87-100	
Selânik	31-32	
Manastır	80-90 (buğday için) 65-70 (arpa için) 82-85 (mısır için) 48-52 (yulaf için)	
Ohri	60-65	

(*Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2 [1998], s. 120-121)

Lijuben Berov'un verdiği bilgilerden de şu tablo elde edilmektedir :

Yer	Değer (okka cinsinden)
Kili	180
Köprülü (Yunanistan)	30
Selânik	80-85
Volos	110 (buğday için)
Serez	3 Selânik kilesi
Plevne Zıstovi, Rahova, Ivraca (Bulgaristan)	120-124
Filibe	55 (sert buğday), 50-54 (yumuşak buğday), 50-52 (çavdar), 50 (yulaf veya mısır), 40-42 (arpa), 35, 10 (pirinç kilesi)
Dobruca, Şumnu, Cirmen, Balçık	60 (buğday)
Rusçuk	120 (buğday)
Hezargrad	160 (buğday)
Köstendil ve Silistre	320 (buğday)
Karatova	360 (buğday)
Köstence (Romanya)	400 (buğday)
Üsküp, Köprülü, Ohri, Saraybosna, Mostar, Pirlepe (Yugoslavya)	20
Bosna	50 ve 66
Manastır	45 ve 75
Vardar	85

(*EB*, XI/2 [1975], s. 32-34)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mısır kilesi $\frac{1}{12}$ irdeb, yani nazarî olarak ($197,7477 \div 12 =$) 16,478975 litreden ibaretken uygulamada 16,7169 litredir. Ocak 1892'de yü-

rürlüğe giren 28 Nisan 1891 tarihli bir genelge ile şu eşitlik benimsenmiştir: 1 Mısır kilesi = $\frac{1}{12}$ irdeb = $\frac{1}{2}$ veybe = 2 rub'a = 4 melve = 8 kadeh = 16,5 litre (*Système des mesures*, s. 19; Mahmoud Bey, I [1873], s. 69).

III. Selim zamanında kile imalâtçılarının model olarak verilen İstanbul kilesinin hacmi 37 kirah³ yani 37 ölçek veya 37 litreye denkti (Hüseyin Tevfik, s. 15-16). Osmanlı kanunnâmelerinde kilelerin standartlara uygunluğunun kileci ve tamgacı tarafından onaylanması ve eksik kile tutanların cezalandırılması yönünde maddeler yer alırdı (meselâ bk. Barkan, s. 39, 40; Akgündüz, II, 294).

1 eski kile = 4 şinik = 8 kutu = 16 zarf = 37 litre iken 26 Eylül 1869 tarihli ölçü reformu ile şu eşitlik kabul edilmiştir: 1 kile-i a'şârî = 10 onluk = 100 ölçek = 100 litre. Ölçülerin değerlerini yeniden belirleyen 29 Şevval 1298 (24 Eylül 1881) tarihli kararname ile benimsenen eşitlik ise şöyledir: 1 yeni kile = 10 yeni şinik = 100 ölçek = 1000 yeni kutu = 10000 zarf. Bu ölçek ayrıca yelkencilik devrinde gemilerin istîfab haddini belirtmek için kullanılmış olup 36 kile 1 tonilato sayılırdı (Pakalın, II, 281).

Keylece. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'ye göre (ö. 370/980) hacmi 2 müd = $\frac{1}{2}$ sâ' = $\frac{1}{3}$ mekkûk = $\frac{1}{4}$ kafiz olan keylece-nin kaldırdığı ağırlık $2\frac{2}{3}$ ritl çekerdi (*ez-Zâhir*, s. 306). Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 381/991'den sonra) $\frac{1}{15}$ kafiz = $\frac{2}{5}$ mekkûk hacmindeki Irak keylecesinin ölçtüğü ağırlığın 2 menâ = 4 ritl (= 1,625 kg.) olduğunu bildirir. Remle keylecesi yaklaşık 1,5 sâ', $\frac{1}{3}$ mekkûk, $\frac{1}{6}$ veybe veya $\frac{1}{24}$ kafiz hacmindedir. Kuru üzüm ve kuru incir ölçmekte kullanılan Amman keylecesi $\frac{1}{6}$ müdye veya 2 kafize eşitken Sür'un-ki 1 sâa, Merâğa'nınki ise $\frac{1}{6}$ kafize denktir (*Ahşenü't-tekâsim*, s. 129, 181, 381). Kafizi 10 menâ olan Merâğa'nın keylecesi 1 $\frac{2}{3}$ menâ yapar; 260 dirhemlik menâ esas alınırsa keylece-nin ölçtüğü buğdayın ağırlığı ($433\frac{1}{3}$ dirhem $\times$ 3,125 =) 1,354166 kg. olarak bulunur. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî (ö. 387/997), keylece-nin hacminin $\frac{1}{24}$ kafiz = $\frac{1}{3}$ mekkûk olup 600 dirhem (= 1,785-1,875 kg.) buğday çektiğini kaydeder (*Mefâtihu'l-'ulûm*, s. 12). Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin (ö. 388/998) aktardığı bilgilerden 1 keylece = $\frac{1}{24}$ kafiz = $\frac{1}{3}$ mekkûk = 4 rub' = 8 sümn = 5 ritl (= 2,03125 kg.) denklemi elde edilirken (*Kitâbü Menâzili's-seb'*, s. 303-304) Cevherî (ö. 393/1003) şu eşitliği vermektedir: 1 keylece = $\frac{1}{3}$ mekkûk = 1 $\frac{7}{8}$ menâ = 3 $\frac{3}{4}$ ritl = 45 ukuy-

ye = 75 istâr = 337,5 miskal = 482 $\frac{1}{7}$ dirhem = 2892 $\frac{6}{7}$ dânek = 5785 $\frac{5}{7}$ kîrat = 11571 $\frac{3}{7}$ tassûc = 23142 $\frac{6}{7}$ habbe (eş-Şihâh, "mkk" md.). Bunun metrik karşılığı 1,434375 kg. ile 1,53683 kg. arasındadır. Zehrâvî ise (ö. 400/1010[?]) keylecenin hacmi ve ölçtüğü ağırlığın karşılığı olarak şu farklı değerleri verir: 1 sâ' = 4 müdy, 3 (? $\frac{1}{3}$ olmalı) mekkûk, 4 kadeh, 1 $\frac{1}{3}$ ritl, 1,5 ritl (=1,5 x 128 $\frac{4}{7}$ x 3,125 = 602,6785 gr.) ve 5 ritl (= 5 x 128 $\frac{4}{7}$ x 3,125 = 2,0089 kg.) (et-Taşrif, II, 459). Nusaybin metropoliti Eliya'nın (ö. 1049) bildirdiğine göre 1 $\frac{1}{3}$ merzebân = $\frac{1}{3}$ mekkûk = 4 rub' = 5 $\frac{1}{3}$ keyl = 16 sümn = 21 $\frac{1}{24}$ mişkâ' hacmindeki Irak keylecisi (buna keyle de demektir) 720 dirhem yağ, 800 dirhem şarap (≈ 2,5 kg.) ve 900 (940 olmalı?) dirhem bal alırdı (Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 115, 117). İbn Hazm (ö. 456/1063), Basra keylecisinin 2 peygamber müddüne yani $\frac{1}{2}$ sâa tekabül ettiğini, Bağdat'ınkininse bunun iki katı hacme sahip olduğunu bildirir (el-Muhallâ, VI, 245). Kalânisi'nin keyle için verdiği değerler $\frac{1}{3}$ mekkûk, $\frac{5}{6}$ men ve 4 ritl şeklindedir (Akrâbâzîn, s. 293). Şerîf el-İdrîsî (ö. 560/1165), 3,5 müd hacmindeki bir büyük keyle ve $\frac{1}{2}$ ritl ağırlık kaldıran bir küçük keyleceden bahseder (el-Ekyâl ve'l-evzân, III, 342). Ebû'l-Münâ Dâvûd b. Ebû Nasr Kûhîn el-Attâr (ö. 658/1260) keylecenin ölçtüğü ağırlığın 1,5 Bağdat ritli, yani 195 dirhem olduğunu bildirir (Minhâcû'd-dükkân, s. 146). Yahyâ b. Şeref en-Nevevî ise (ö. 676/1277) Ezherî'den naklen keylecenin $\frac{1}{5}$ mekkûk olduğunu söyler (Şerhu Müslim, XVIII, 20).

Keyl. İbn Havkal (ö. 367/977), $\frac{1}{24}$ kaffze eşit olan Şiraz keylinin $\frac{2}{3}$ ritl, yani 85 $\frac{1}{3}$ dirhem buğday kaldırdığını bildirir (Şüretü'l-arz, II, 301). Kalânisi keylin 36 men ağırlığında buğday ölçtüğünü kaydeder (Akrâbâzîn, s. 293). Celâleddin eş-Şeyzerî'ye göre (ö. 589/1193) $\frac{1}{4}$ merzebân = $\frac{1}{16}$ Halep mekkûku = 1 $\frac{3}{16}$ sünbül = $\frac{1}{48}$ Dimaşk gırârası hacmindeki Halep keyli 1 $\frac{25}{32}$ ritl buğday ölçerdi (Nihâyetü'r-rütbe, s. 17; krş. Hinz, s. 40). İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749/1349) aktardığı bilgilerden şu denklem elde edilir: 1 Dimaşk keyli = $\frac{1}{12}$ gırâra = 6 müd < $\frac{1}{4}$ Mısır veybesi (Mesâlik, s. 81; krş. Kalkaşendî, IV, 181). Yaklaşık 22,08 litrelik bir hacme sahip olduğu anlaşılan söz konusu keylin kaldırdığı buğ-

day 17 kg. civarındadır (Hinz, s. 40). Eliyahu Ashtor, Suriye keylinin XIX. yüzyılda 28,18 kg. buğday aldığını kaydederken (E², VI, 119) George Young, bu ölçüğün 1890'larda 6 müdde yani 105,6 litreye eşit olduğunu bildirir (Corps de droit ottoman, IV, 373). Amnon Cohen'e göre Kudüs alkali keyli 6 ritl çekerdi (Economic Life, s. 165). XIX. yüzyılın başlarında 1 Diyarrebîa keyli = $\frac{1}{16}$ mekkûk = 3 sümn = 4 mişkâ' eşitliği elde edilmektedir. Mişkâ' 33 $\frac{3}{4}$ dirhem yağ kaldırdığına göre keyl 135 dirhem yağ ve 150 dirhem şarap ölçer, yani $\frac{1}{4}$ merzebân hacminindedir. Her merzebân 4 Halep kîline tekabül eder (Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 115, 117; *JA*, VIII [1886], s. 126-127). Bu keylin hacmi 0,46875 litre civarındadır (ayrıca bk. Hinz, s. 40). Dihhudâ 3 $\frac{1}{8}$ men, 9 Tebriz menni ve 86 men gibi çok farklı değerlere sahip keyllerden bahsetmektedir (Luğatnâme, XI, 16617).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, eş-Şihâh, "kyl", "klc", "mkk" md.-leri; Lisânü'l-'Arab, "kyl", "klc", "mkk" md.-leri; Kâmus Tercümesi, I, 814-815; Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nüzûr", 15; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâfki, el-Mu'arreb (nşr. F. Abdürrahîm), Dimaşk 1410/1990, s. 554; Taberî, Târih (Ebû'l-Fazl), VII, 154; İbn Havkal, Şüretü'l-arz, II, 301; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, ez-Zâhir fi'ğarîbi'el-fâzi's-Şâfi'i (nşr. Abdülmün'im Tavîl Beşennâti), Beyrut 1419/1998, s. 306; Makdisî, Ahşenü't-tekkâsim, s. 129, 181, 381; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Mefâtihu'l-'ulûm, Kahire 1342/1923, s. 12; Ebû'l-Vefâ el-Büzcânî, Kitâbü Menâzili's-seb' (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, Târihu'l-ilmî'l-hisâbi'l-'Arabî içinde), Amman 1971, s. 303-304; İbn Hazm, el-Muhallâ, VI, 245; Zehrâvî, et-Taşrif li-men 'aceze 'ani'te'lif (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 459; Muhammed b. Behrâm el-Kalânisi, Akrâbâzînü'l-Kalânisi (nşr. M. Züheyr el-Bâbâ), Halep 1403/1983, s. 293; Şerîf el-İdrîsî, el-Ekyâl ve'l-evzân (Resûl Ca'feriyan, Mirâs-ı İslâmî-yi İrân içinde), [baskı yeri yok] 1375/1416, III, 342; Celâleddin eş-Şeyzerî, Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hisbe (nşr. Seyyid el-Bâz el-Arfînî), Kahire 1365/1946, s. 17; Kûhîn el-Attâr, Minhâcû'd-dükkân (nşr. Hasan Zagle), Kahire 1287 → Frankfurt 1417/1997, s. 146; Nevevî, Şerhu Müslim, XVIII, 20; Reşidüddin Fazlullah, Târihi Mübarek-i Gâzânî (nşr. K. Jahn), London 1940, s. 290; İbn Fazlullah el-Ömerî, Mesâlik (Krawulsky), s. 81; Kalkaşendî, Şubhu'l-a'sâ, IV, 181; Hasan b. İbrâhîm el-Cebertî, el-'İkdû's-şemin fimâ yete'allak bi'l-mevâzin, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29; Hüseyin Tefvik, Yeni Ölçülerin Menâfi ve İsti'mâline Dâir Risâle-i Muhtasara, İstanbul 1299, s. 15-16; Fi 29 Şevvâl Sene 1298 ve fi 11 Eylûl Sene 1297 Târihiyle Şeref-müteallik Buyurulan İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Pâ-

dişâhî Mücebince Yeni Ölçülerin Tanzim ve Tensikiyle Suver-i İcrâiyyesi Hakkında Karar-namedir, İstanbul 1299, s. 3, 4, 5, 82-92, 202-212; Ali Paşa Mübarek, el-Mizân fi'l-akyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân, Kahire 1309, s. 84, 85, 86, 87, 90; G. Young, Corps de droit ottoman, Oxford 1906, IV, 373-374; Barkan, Kanunlar, bk. İndeks; W. Hinz, Islamische Masse und Gewichte, Leiden 1955, s. 40-42; Lütfi Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s. 29, 59; Eddî Şîr, Mu'cemü'l-efâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arreb, Beyrut 1980, s. 141; Abdülkâdir el-Hatîb, Takdîrü'l-evzân 'inde'l-müslîmin, Dimaşk 1404/1984, s. 22, 23, 31, 38, 39, 40, 45; Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", Studies in Ottoman Social and Economic History, London 1985, X, 325, 330-334; a.mlf., "Yük (Himl) in Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture", Turcica, XVI, Paris 1984, s. 138, 146-148; Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion, İstanbul 1988, s. 16-17, 19; Feridun M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazâsı, Ankara 1989, s. 242; A. Cohen, Economic Life in Ottoman Jerusalem, Cambridge 1989, s. 165; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, İstanbul 1990-92, II, 56, 182, 196, 257, 288, 294, 434, 511, 515, 518; III, 221, 233, 243, 252, 276, 291, 295, 323, 401, 417, 469, 499; V, 354, 369, 374, 529; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Egypte", *JA*, I (1873), s. 69; M. H. Sauvaire, "A Treatise on Weights and Measures, by Eliya, Archbishop of Nisibin (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)", *JRAS*, XII/1 (1880), s. 115-117; a.mlf., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VIII (1886), s. 126-131; L. Berov, "Problemes de la métrologie dans les territoires balcaniques à l'époque de la dominion ottomane (XVe-XIXe SS.)", *EB*, XI/2 (1975), s. 29-35; J. Blaskovič, "Sadrazam Köprülüzâde (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665" (trc. Tayyib Gökbilgin), *TED*, sy. 9 (1978), s. 300; Fahrettin Tızlak, "Harput'tan Askerî İhtiyaçların Karşılama (1831-1839)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, Elazığ 1989, s. 209; Mustafa Öztürk, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", a.e., III/2 (1989), s. 254; W. J. Donaldson, "Observations on Measures of Capacity in Present-day Northern Yemen", *Ar.S*, III (1996), s. 36-44; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 120-121, 123; E. V. Zambaur, "Keyl", "Keylece", *İA*, VI, 663-664; "Kile", *SA*, II, 1088; "Ölçü", a.e., III, 1563-1572; Pakalın, II, 281; Eliyahu Ashtor, "Mawâzin", *E²* (İng.), VI, 119; Dihhudâ, Luğatnâme (Muin), XI, 16617, 16618, 16619-16620.

